

Araştırma Makalesi / Research Article

ADALAR'I YÖNETMEK: MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E ADALAR KAYMAKAMLIĞI (1876-1923)

Naim ÜRKMEZ*

ÖZ

Adalar, Fatih Sultan Mehmed'in 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethinden sonra Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir. Büyükada, Kınalıada, Burgazada ve Heybeliada, Adalar'ı oluşturan parçalardır. 19. yüzyıla kadar sakinliğini koruyan bu yerler aynı yüzyılda yaşanan hızlı değişim ve dönüşümden etkilenmiştir. Özellikle ulaşımın hızlanmasıyla birlikte sakin yapısını kaybeden Adalar, 1866 yılında İzmit sancağından ayrılarak İstanbul'a bağlanmıştır. Ardından 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nin bölgeye tatbikiyle birlikte Ağustos 1868'ten itibaren İstanbul vilayetinin İstanbul livasının 7 kazasından biri haline getirilen Adalar bu tarihten itibaren kaymakamlar tarafından yönetilmiştir. Yoğunluğun artmasına paralel bir şekilde yeni güvenlik tedbirlerinin alınması Adalar'ın idarî yapısında değişimlere sebep olmuştur. Nitekim Sultan II. Abdülhamid'in 7 Ağustos 1907 tarihli irade-i seniyyesi ile nüfusunun arttığı gerekçesiyle Adalar kazası, kazadan mutasarrıflığa yani sancağa tahvil edildi. Adalar'ın mutasarrıflığına Sultan II. Abdülhamid'in dört isim arasından tercih ettiği Denizli sancağı mutasarrıflığından ayrılmış olan Mehmed Emin Paşa getirildi. Ancak bu yeni düzenleme uzun ömürlü olmadı. Adalar, Meşrutiyet'in 1908'de yeniden ilanından kısa bir süre sonra tekrar kazaya dönüştürülünce Emin Paşa'nın da memuriyeti son buldu. Bu çalışmada Adalar kaymakamlığının kuruluş yılı olan 1875'ten başlayarak Cumhuriyet'in ilanına kadarki süreçte Adalar kazasını yöneten 26 kaymakam incelenmiştir. Bu kaymakamlardan 24'ünün memuriyet sicil dosyasına ulaşılmış ve buradan yola çıkarak kaymakamların eğitim hayatı, göreve geldikleri sırada haiz oldukları yeterlilikler değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Çalışmada temel kaynak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan sicill-i ahval defterleri ve Adalar ile ilgili yazışmaları ihtiva eden müteferrik evraktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Adalar, Sultan II. Abdülhamid Dönemi, Sancak, Kaza, Kaymakam.

* Doç. Dr, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum / TÜRKİYE,
e-posta: naimurkmez@erzurum.edu.tr ORCID: 0000-0002-2356-6301

GOVERNING THE ADALAR: ADALAR DISTRICT GOVERNORSHIP FROM THE CONSTITUTIONAL MONARCHY TO THE REPUBLIC (1876-1923)

ABSTRACT

The Adalar came under the rule of the Ottoman Empire after the conquest of Istanbul by Sultan Mehmed II on May 29, 1453. Büyükada, Kınalıada, Burgazada and Heybeliada are the parts that make up the Islands. These places, which kept their calm until the 19th century, got their share of the rapid change and transformation experienced in the same century. Losing its calm structure, especially with the acceleration of transportation, Adalar was separated from Izmid Sanjak in 1866 and connected to Istanbul. Then, with the application of the 1864 Provincial Regulation to the region, Adalar made one of the seven districts of the Istanbul liva of the Istanbul province as of August 1868 and was governed by the district governors from this date on. The increase in security measures, in parallel with the increase in density, caused changes in the administrative structure of Adalar. As a matter of fact, with the irade-i seniyye of Sultan Abdulhamid II on 7 August 1907, the Adalar district was converted from a district to a governorship, that is, to a sanjak, because its population increased. Mehmed Emin Pasha, who left the governorship of Denizli Sanjak, which Sultan Abdulhamid II chose among four names, was appointed as the governor of Adalar. However, this new arrangement did not last long. When the Adalar was turned into a district again shortly after the re-declaration of the Constitutional Monarchy in 1908, Emin Pasha's governorship also ended. In this study, 26 district governors who governed the district of Adalar from 1875, the year of the establishment of the district governorship of Adalar, until the proclamation of the Republic are examined. Sicill-i Ahval registry files of 24 of these district governors were reached, and based on this, the education life of the district governors and the qualifications they had when they took office was evaluated. The primary source in the study is the registry books in the Presidency Ottoman Archives and the various documents containing the correspondence about the Adalar.

Keywords: *Ottoman Empire, Prince Islands/Adalar, Sultan Abdulhamid II Period, Sanjak, District, District Governor.*

GİRİŞ

Marmara Denizi'nde irili ufaklı birçok ada bulunmaktadır. Bunlardan İstanbul'a yakın mesafede olan 7'si Adalar veya Prens Adaları olarak adlandırılmaktadır. Bunlar; Büyükkada, Kınalıada, Burgazada, Kaşıkadası, Heybeliada, Sedefadası ve Tavşanadası'dır. Bu adalara batıya doğru daha açıkta bulunan Yassıada ve Sivriada da ilave edilebilir. Yaklaşık on asır süren Bizans hakimiyeti sırasında bu adalarda bulunan manastırlar denizin ortasında farklı Hristiyan tarikatlarına mensup rahiplerin bir cumhuriyeti gibiydi. Bu manastırlar çoğunlukla Bizans tahtına oturmuş olan muhtelif imparatorluk sülalelerine mensup prens ve prensesler tarafından tesis edilmişti (Schlumberger, 1937: s. 11-12). Büyük bir ihtimalle bundan dolayı bunlara Prens Adaları denildi. Bizans hakimiyetinde bulunan bölgenin tamamı İstanbul'un fethi ile Osmanlı Devleti topraklarına dâhil edildi. Adalar, fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed'in sahil vakıfları arasına alındı (BOA, BEO, 3310/248202).

Adalar'daki yaşam; ulaşım ve iletişim ağının yaygınlaştığı 19. yüzyıla kadar sakin vaziyetini korudu.¹ Bahsi geçen yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir dizi reformlar da yapıldı. Sultan II. Mahmud ile başlayan reform süreci 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından sonra yeni bir mahiyet kazandı. Bu reformlar; sosyal, iktisadî, siyasî ve idarî birçok hususu içermekteydi. Devlet, özellikle yapılan idarî reformlar ile 18. yüzyılda zayıflayan merkezi otoriteyi tekrar güçlendirmeyi bu sayede yöneticilerden kaynaklanan şikayetlerin önüne geçmeyi amaçlamıştı. Bu dönemde Adalar bölgesi "Ada-yı Kebir" adıyla 1845 yılında idarî olarak Kocaili sancağının Kartal kazasına tabiydi. (BOA, ML. VRD. TMT. d, 4032: s. 2). Nahiye şeklinde teşkilatlanmış ve müdürler tarafından idare edilen Adalar'da nüfusun artması nedeniyle Tanzimat reformları çerçevesinde bir meclis kurulması için teşebbüste bulunulmuştu (BOA, MVL, 865/72). Bununla birlikte ulaşım alanında yaşanan gelişmeler neticesinde Adalar'a

---

¹ Nitekim bu dönemde bir müteşebbis olan İspanya tüccar komisyonu üyelerinden Ermandokos, 1908 yılında Büyükkada'ya bir otomobil getirmişti. Ancak Büyükkada Mutasarrıfı bu otomobilin adaya çıkmasına müsaade etmedi. Tartışma konusu olan bu muamele Meclis-i Vükela'nın gündemine geldi. 18 Haziran 1908'de alınan karara göre otomobilin Adalar'a girmesi tamamen men edilmişti (BOA, MV, 119/64).

gelen turist sayısında da artış yaşanmıştı. Nitekim bir İngiliz müteşebbis 1865 yılında Büyükkada'da otel yapmak için Osmanlı Devleti'nden imtiyaz almayı başarmıştı (BOA, C. BLD, 141/7012). 13 Aralık 1866-12 Ocak 1867 tarihleri arasındaki yaklaşık bir aylık süre içerisinde Kartal'dan Adalar'a 6.540 kişi gitmiş aynı süre zarfında ise toplam 6.525 kişi dönüş yapmıştı. Buna göre vapur şirketlerini kullanarak Adalar'a giden kişi sayısı günlük ortalama 206 kişiydi (BOA, MVL, 520/139). Adalar nüfusunun kışın ciddi şekilde düşüş gösterdiği ve buradaki ahalinin büyük bir kısmının kış mevsiminde İstanbul'a geçtiği düşünüldüğünde hareketliliğin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır (BOA, DH. MKT, 1187/23).

Bu çalışmada Osmanlı Arşivi'nde yer alan sicill-i ahval defterleri ve konuyla ilgili yazışmaları ihtiva eden müteferrik evraktan istifade edilerek Adalar kazası kaymakamlığında görev yapan 26 kaymakamın; eğitim durumu, buraya tayin şekilleri, haklarındaki şikâyetler, halkla olan ilişkileri incelenecektir. Bu kaymakamlardan 24'ünün sicil dosyasına ulaşılmış ve bu sayede kaymakamların memuriyet hayatı tespit edilebilmiştir. İlgili dönemde kaymakamlık yaptığı halde siciline ulaşamayan kaymakamlar 1875-1879 yılları arasında kaymakamlık görevinde bulunan Hüseyin Şakir ve Balak Beylerdir. Bunlardan Balak Bey, Adalar sakini olup aynı zamanda Adalar Belediye Başkanlığı yapmaktaydı. Resmî bir memuriyeti olmadığı için zaten bu kişinin sicil dosyası bulunmamaktadır. Çalışmada bu dosyalardaki bilgilerden ve Osmanlı Arşivi'nde yer alan diğer yazışmalardan yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nin Adalar'daki idarî teşkilatı, kaymakamların idarî kabiliyet durumları, buraya kaymakam atanırken nasıl bir usulün icra edildiği ortaya konulacaktır. Ayrıca aynı dönemdeki Adalar kaymakamlarının hususiyetleri, şikâyetleri, idare ettikleri yerlerle ilgili tutum ve davranışları ve onlara karşı yapılan ithamlar ile şikâyetler değerlendirilecektir. Diğer taraftan bölgeye kaymakam ataması yapılırken izlenen yöntem ve politikada dönemsel farklılıkların olup olmadığı, atanması planlanan kaymakamların ne gibi niteliklere sahip olması gerektiği ve Adalar'ın idarî yapısının hangi durumlarda Bâbiâli tarafından değiştirilmek istendiği bu çalışmada cevabı aranacak sorulardır. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin kaza yönetiminde, yönetici seçimi, azli ve değişikliğinde nelerden etkilendiği ortaya konularak bu monografik örnekten hareketle Osmanlı Devleti'nin

kaza yönetimine dair politikasına ilişkin bir tespit yapılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın zaman aralığı 1873 yılı ile başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1923 yılına kadarki dönemi kapsamaktadır. 1873 yılı tespit edebildiğimiz kadarıyla Adalar kazasına tayin edilen ilk kaymakamın göreve başlama tarihidir. Çalışmanın ekler kısmında bahsi geçen dönemde Adalar kazasında görev yapan kaymakamların görev süreleri ve kısa özgeçmişleri tablo halinde aktarılmıştır. Adalar Kaymakamlığı'nın resmî web sayfasında konuyla ilgili verilen bilgiler oldukça sorunludur (<http://www.adalar.gov.tr/adalar-ilcemizde-gorev-yapmis-kaymakamlar>). Bu çalışma sayesinde bahsi geçen yanlış bilgiler de tashih edilmiş olacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Osmanlı Devleti klasik düzende taşrayı eyalet, sancak, kaza, nahiye ve karye [köy] şeklinde teşkilatlandırdı. Bu idarî birimlerden eyaleti beylerbeyi, sancağı sancakbeyi ve kazayı kadı idare etmekteydi (Halaçoğlu, 1998: s. 83). Bu düzenleme genel manada 19. yüzyıla kadar devam etti. Bahsi geçen yüzyılda birçok değişiklik yapılmakla birlikte bunlardan en esaslı 1864 yılında yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi'dir. Bu nizamnamenin yayımlanmasından sonra taşra teşkilatı; vilayet, liva (sancak), kaza ve karye (köy) şeklinde teşkilatlandırılmıştır. İdarî birim isimlerinden sadece eyalet ismi vilayete dönüştürüldü, görüldüğü gibi diğerleri aynı kaldı. Yeni idarî düzenin yöneticilerinde geçmişe kıyasla önemli değişikliklere gidildi. Vilayeti beylerbeyi yerine vali, livayı sancakbeyi yerine kaymakam ve kazayı kadı yerine müdür idare edecekti. Bu nizamname ile ayrıca vilayetlerde "vilayet idare meclisi", sancaklarda "liva idare meclisi", kazalarda "kaza idare meclisi" ve köylerde ise "ihtiyar meclisleri" oluşturuldu. İlk olarak birkaç merkezde tatbik edilen bu nizamname 1867 yılında bütün vilayetleri kapsayacak şekilde genişletildi. 1867'de kabul edilen nizamname genel manada 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile aynı içeriğe sahip olsa da son nizamnamede sancakların mülkî amiri "mutasarrıf", kazalarınki ise "kaymakam" olarak kayda geçti (Güneş, 2014: s. 286-287). Ülke idaresi 1871 yılında uygulamaya konulan İdare-i Umumiyye-i Vilayet Nizamnamesi ile daha sistemli bir hale getirildi. Bu son düzenleme 1913'te kabul edilen idare kanununa kadar yürürlükte kaldı. 1871 düzenlemesindeki en önemli

değişiklik kaza ile köy arasında yeni bir idarî birim olan nahiyelerin oluşturulmasıydı. Nahiyelerde mülkî amir müdür olacaktı. Nizamname ile ayrıca yürütme alanında Bâbiâlî'nin denetimi daha da arttı (Torun, 2012: s. 93-94). Osmanlı Devleti mülkî idareyi bu şekilde tanzim etti. Ancak şehirlerin bir de beledî idaresi vardı ki bu da ayrı bir düzenleme konusu oldu.

28 Aralık 1857'de yayımlanan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi'nin ikinci faslının beşinci maddesine göre İstanbul şehri ve şehre tabi olan yerlerin tamamının belediye işleri; Şehremini, Şehremaneti Meclisi ve Cemiyet-i Umumiyye-i Belediyeye bırakıldı (Düstur I/II, 1289: 452). Bu nizamname 5 Ekim 1877'de kabul edilen Dersaadet Belediye Kanunu'nun yayımlanmasına kadar yürürlükte kaldı. 1877'de kabul edilen kanuna göre Dersaadet [İstanbul] Belediye Dairesi sınırları içerisinde kalan idarî bölge 20 daireye bölündü. İstanbul Belediye Dairesi olan Şehremaneti; padişah tarafından atanan bir şehremini, bir reis ve altı azadan oluşan bir meclis, muhasebecilik, mektupçuluk, hendesehane, su nezareti, vezne, lüzumu kadar müfettiş ve çavuştan ibaret olacaktı. Şehremini, sorumluluk alanında kalan memurlardan ve belediye işlerinden sorumluydu. Kanunla yirmi daireden oluşan Şehremaneti'nin On Dokuzuncu Dairesi, Adalar'da teşkil edildi. Adalar Dairesi; Büyükada, Heybeliada, Kınalıada ve Burgazada'yı içine almaktaydı. Yine kanuna göre Büyükada merkez olup diğerlerinde birer şube açılacaktı (Seyitdanlıoğlu, 2010: s. 104-106). Bu çalışmanın konusu olan Adalar'daki mülkî ve beledî yöneticiler diğer vilayetlerden farklı olarak Şehremini'ne karşı sorumluydular. Adalar kaymakamlarının da birincil derecede muhatabı Şehremaneti dolayısıyla Şehremini idi.

Ancak 1870'te ilan edilen Dersaadet'in Mülkiye Nizamnamesi'ne göre İstanbul ve mülhakatı Adalar da dâhil olmak üzere beledî işlerin dışında Zaptiye Müşirliği'nin idaresine bırakıldı. Bu düzenlemede Adalar zaptiye ve mülkiye işlerinde Dersaadet'e maliye işinde ise müşirlik kaymakamına müracaat edecek ve kaymakamlar bu hususlarda vilayet nizamnamesine uygun hareket edeceklerdi. Anlaşılacağı üzere İstanbul'un valilik yetkisi zaptiye müşiri tarafından kullanılmaktaydı. Bu yetkinin bir kısmı 1878'de yapılan değişikliklerle Şehremaneti'ne verildi. 1897'de de zaptiye birlikleri Seraskerlik makamına bağlanarak bu birliklerin müşirlikle irtibatı kesildi

(Güneş, 2015: s. 185). 1907 yılında Adalar kazası livaya [sancak] dönüştürüldü. 1867 yılında çıkarılan nizamnameye göre vilayetlerin alt birimleri olan livalar mutasarrıf tarafından idare edilmekteydi. Bu gibi idarî birimlerde mutasarrıfın başkanlığında bir de liva idare meclisleri oluşturulmaktaydı (Ortaylı, 2011: s. 80-81). Adalar Mutasarrıfı, Şehremini'ne karşı sorumluydu. Ancak Adalar'daki bu idarî düzenleme çok kısa ömürlü olup 1909 yılında sonlandırıldı. Aynı yıl yapılan yeni bir düzenleme ile İstanbul vilayeti teşkil edildi ve Adalar da kaza statüsüne düşürüldü. Vilayetin teşkilinden Cumhuriyet'in ilanına kadar vali, kimi zaman müstakil olarak kimi zaman da şehreminiği göreviyle birlikte valilik görevini idame etti (Güneş, 2015: s. 185). Bu süre zarfında Adalar kaymakamları da doğrudan İstanbul valisine tâbi ve ona karşı sorumluydu.

2. İDARİ YAPI

1864 yılında kabul edilen Vilayet Nizamnamesi ile birlikte Osmanlı taşrası; vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köylere taksim edilecek şekilde yeniden teşkilatlandırıldı. Bu sırada Adalar, 1866 yılında Sultan Abdülaziz'in iradesiyle İzmid (Kocaili) sancağından ayrılarak İstanbul'a bağlandı ve Büyükada'da bir belediye başkanlığı kuruldu. 1869 yılında diğer adaların da Büyükada'daki belediyeye bağlanmasıyla birlikte bu belediye Şehremaneti'ne bağlı 14. Belediye Dairesi ismini aldı. İlk belediye başkanlığına da Yorgaki Panciri Efendi getirildi (BOA, i. DH, 549/38219; BOA, i. DH, 632/43908). Ardından Vilayet Nizamnamesi, Ağustos 1868'de İstanbul'a tatbik edildi. Buna göre İstanbul vilayeti; İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar olmak üzere üç livaya (sancak) ayrıldı. İstanbul livası ise Ayasofya, Fatih, Samatya, Eyüp, Büyük ve Küçük Çekmece, Çatalca ve Adalar isimli 7 kazadan oluşmaktaydı. 1869'dan itibaren uygulanacak olan yeni idarî düzenlemeye göre bu değişiklikten önceki sınırları değişmeyen Adalar, İstanbul vilayetinin İstanbul livasına tâbi bir kaza merkezi olarak teşkilatlandırıldı (BOA, i. MMS, 36/1479). Merkezi Büyükada olan Adalar kazası sınırları içerisine Heybeliada, Kınalıada ve Burgazada dâhildi (Salname, 1321: s.618; Salname, 1322: s. 683.). Bu tarihe kadar müdürler aracılığıyla yönetilen Adalar, bu tarihten sonra kaymakamlar tarafından idare edildi. Adalar, 19. yüzyılın son çeyreğinde mülkî olarak

kaza şeklinde teşkilatlandırılmasına rağmen adli açıdan Kartal bidayet mahkemesine tabiydi. Ancak bu durum uygulamada birtakım zorlukları beraberinde getiriyordu. Gelen şikayetler üzerine Sadaret, Adalar'da Edirne vilayeti kazaları adli teşkilatına kıyasla bir mahkeme teşkili talep etti. Ancak bu talep Sultan II. Abdülhamid tarafından “*oranın şimdiki hal ve merbutiyetinin ibkası muktezi olduğundan bu gibi şeylere lüzum olmadığı*” ifadesiyle 16 Ağustos 1898 tarihinde ret edildi (BOA, İ. HUS, 67/109).

20. yüzyılın başlarına kadar idarî manada kaza statüsünde kalan Adalar; Gebze, Beykoz, Kartal, Küçükçekmece ve Şile kazalarıyla birlikte Şehremaneti'ne bağlıydı. Bu kazalar içerisinde Adalar ve Küçükçekmece kazaları kaymakamlıkları 1. sınıf kaymakamlıktı (Salname, 1320: s. 552-553). Bu statü, Adalar kazasına verilen önemi göstermesi açısından mühimdir. Zira 1867 yılında yayımlanan nizamname çerçevesinde kazalar üç sınıfa ayrılması ve kaymakamlara bu derecelere uygun maaş ödenmesi kararlaştırıldı. Bunların içerisinde derece itibarıyla en yükseği 1. sınıf kaymakamlık olup bu gibi kaymakamlıklara atanacak olanların tecrübe kazanmış 1. sınıf bir kaymakam olması gerekmektedir (Güneş, 2014: s. 295). Bu dönemde Adalar'daki yoğunluk ve hareketlilik oldukça artmıştı. Bundan dolayı Sadrazam Ferid Paşa, Adalar'ın güvenliğinin, yeni duruma göre şekillendirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu sebeple, Adalar'ın hassas konumuna uygun olarak 20 jandarma, bir polis müdürü ve 10 polis memurunun kazaya tayin edilmesini gündeme aldı. Ayrıca Adalar'ın denizden güvenliğinin sağlanması için uygun bir istibotun satın alınarak içine bahriye askeri yerleştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu sayede Adalar'a bağlı olup Büyükada dışındaki diğer adaların da güvenliği sağlanacaktı. Asker ve jandarmanın ikameti için taş ve ahşap malzemeden bir karakolun yapılması planlandı. Bu dönemde Adalar, kumar oyununun merkezi haline gelmişti. *Ebeveynlerinin servetini burada heba eden gençlerin ileride kendilerinden istifade edilemeyecek derecede ahlaksızlığa saplanmasından* endişe edilmekteydi. Ferid Paşa, Adalar'ın kazadan livaya tahvil edilmesiyle bu güvenlik zafiyetinin ve otorite boşluğunun ortadan kalkacağını öngörmekteydi. Sadrazam, livanın yöneticiliğine seçilecek olan mutasarrıfın “bu gibi durumlardan nefret eden, dindar, muktedir ve gayet namuslu bir zat” olması için ilgililere emir vermişti (BOA, DH. MKT, 1187/23).

Bu emir ve talimatlar üzerine gerekli çalışmalar başlatılmış ve Adalar mutasarrıflığı için Sultan II. Abdülhamid'e dört isim önerilmişti. Bu isimler; daha önce Adalar kaymakamlığında bulunmuş olan Ergiri Mutasarrıfı Selahaddin Bey, Kozan Mutasarrıfı Muharrem Bey, Eski Bayezid Mutasarrıfı Hasib Efendi ve Eski Denizli Mutasarrıfı Emin Paşa'ydı. Bunun yanında Sadrazam Ferid Paşa da Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesi üyelerinden Ziya Bey'in veya hâlen Adalar kaymakamlığında bulunan Abdullah Sabri Bey'in mutasarrıf unvanıyla atanmasını teklif etmişti. Sultan II. Abdülhamid kendisine sunulan bu isimler arasından Eski Denizli Mutasarrıfı Mehmed Emin Paşa'yı tercih etti. Emin Paşa, yaklaşık 12 yıldır mutasarrıflık yapan, ilkokul derecesinde eğitim almış olmasına rağmen 74 yaşında tecrübeli bir yöneticiydi. Türkçe okur yazar olup Arapça ve Farsçaya aşinaydı. Sultan II. Abdülhamid, 7 Ağustos 1907 tarihli iradesiyle Adalar kazasını, livaya dönüştürdüğü gibi mutasarrıflığına da Mehmed Emin Paşa'yı atadı. Üçüncü sınıf bir mutasarrıflık derecesinde olan Adalar'a atanacak mutasarrıfa tahsis edilen maaş, aylık 5.000 kuruştı (BOA, i. DH, 1457/19).

Adalar, liva yapıldıktan sonra buranın yöneticiliğine atanan Mutasarrıf Emin Paşa, yeni oluşturulan livanın sınırlarına Kartal ve Gebze kazalarının dâhil edilmesinin uygun olacağı görüşündeydi. Böyle bir durumda iş ve işlemler artacaktı. Adalar'da geçmişten beri naip istihdam edilmediği için şer'i meselelerde Kartal niyabetine başvurulmaktaydı. Adalar'daki Müslüman nüfusunun günden güne artması ve Kartal'ın buraya ilhakı buraya bir naip tayinini zaruri hale getirmişti. Naip tayin edilmesi durumunda halkın bu konuda yaşadığı sorun çözüme kavuşturulmuş olacaktı (BOA, DH. MKT, 1187/23).

Bu idarî değişiklik çok uzun ömürlü olmadı. Meşrutiyet'in 1908'de yeniden ilanından kısa bir süre sonra 14 Ağustos 1908'de yeni iktidar Adalar livasını kazaya tahvil etti (BOA, i. DÜİT, 56/36; BOA, BEO, 3374/253044). Adalar'ın idarî statüsünün II. Abdülhamid döneminde güvenlik sağlama kaygısıyla kazadan livaya tahvilini kendilerine karşı yapılan bir hamle olarak düşünen yeni yönetim, Adalar'ı kazaya dönüştürerek muhtemelen II. Abdülhamid ile hesaplaşmış oldular. Adalar livası tekrar kazaya dönüştürülünce Emin Paşa'nın da memuriyeti son buldu. Yeni yönetim daha da ileri giderek 20 Aralık 1908'de İstanbul'da Belediye Kanunu'na uygun olarak Adalar'da

oluşturulması gereken 19. Belediye Dairesi'nin teşkilinden sonra kaymakamlığın da ilgası kararlaştırıldı. Ancak Adalar'ın mevkiinin öneminden ve ileri gelen ailelerinin baskısından dolayı bu karardan vaz geçildi (BOA, DH. İD, 124/58; BOA, ŞD, 2778/9; BOA, BEO, 3547/265990). Sultan II. Abdülhamid 13 Nisan 1909'da tahttan indirildikten sonra İstanbul'daki 31 Mart Ayaklanması'nı bastıran Hareket Ordusu'nun Komutanı Mahmud Şevket Paşa'nın önerisi ve 25 Nisan 1909 tarihli padişah iradesiyle Adalar'da sıkıyönetim ilan edildi (BOA, İ. AS, 83/3). 26 Ağustos 1909'da da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden İsmail Hakkı Canbulat Bey Adalar kaymakamlığına getirildi. Subay olan İbrahim Hakkı Canbulat Bey, 1912 yılında İzmit mebusu seçilene kadar bu vazifede kaldı (Erkek, 2023). Daha önce talep edilmesine rağmen bir türlü tayini mümkün olmayan naip ise 1910 yılında Adalar'da göreve başladı. Buraya atanan ilk naip Mahmud Celaleddin Bey'di. Ondan sonra naiplik makamına getirilen kişi ise Zeynelabidin Efendi oldu (Gür, 1995: s. 16).

20. yüzyılın başlarında Adalar'daki nüfusta ve bununla bağlantılı olarak da yapılaşmada bir artış yaşandı. 1911'e kadar birer mahalle sayılan Büyükada ve Heybeliada'da vergi toplama, emlak yazımı gibi resmi işlerde sorunlar ortaya çıktı. Hükûmet sorunların önüne geçmek için Büyükada'nın altı ve Heybeliada'nın üç mahalleye bölünmesini kararlaştırdı. Neticede 11 Ocak 1911'de Büyükada; Nizam, Meşrutiyet, Karanfil, Cami, Maden ve Yalı isimlerinde altı mahalleye, Heybeliada ise Yalı, Bahriye ve Dağ isimli üç mahalleye ayrıldı. Aslında Adalar Kazası İdare Meclisi, Meşrutiyet yerine Çakumi ismini, Dağ ismi yerine ise Değirmen ismini teklif etmişti. Ancak Şehremaneti yönetimi bu isimlerin yerine Meşrutiyet ve Dağ isimlerini uygun gördü (BOA, İ. DH, 1486/8).

Adalar kazası, kaza statüsünü 1923 yılına kadar devam ettirmiştir. 1925 yılında yapılan düzenlemede İstanbul vilayeti; İstanbul, Bakırköy ve Adalar isimli üç kazadan oluşmaktaydı. Bu tarihte Adalar kazasının herhangi bir nahiyesi bulunmuyordu. 1930'da yapılan idarî değişiklikte ise Adalar kazasının Heybeli ve Burgaz olmak üzere tam teşekküllü iki nahiyesi teşkil edildi. 2008'de yapılan düzenlemede ise Adalar; Büyükada nahiyesi ve bu nahiyeye bağlı Burgazadası, Büyükada, Kınalıada ve Heybeliada isimli 4 köyden oluşmaktaydı (Şaşmaz, 2014: s. 3-8).

3. KAYMAKAMLARIN SEÇİMİ

İncelemeye konu olan 50 yıl boyunca Adalar'da 26 kaymakam görev yapmıştır. Bu kaymakamlardan 24'ü asaleten, 2'si ise vekâleten görev yapmıştır. Buna göre kaymakamların ortalama görev süresi yaklaşık 23 aydır. Bu süre kaymakamların bölge halkı ile kaynaşmalarına imkân vermeyecek kadar kısa olup kaymakamların bölgeyi tanıyıp bölgenin sorunları ile daha yakından ilgilenmeleri için yeterli değildir. İncelemeye konu olan zaman dilimi içerisinde de taşrada görev yapan kaymakamların görev süresi aşağı yukarı bu süreye eşittir. Bu durum yerelleşmenin önüne geçmek için izlenen genel bir politikanın sonucudur (Ürkmez, 2026; s.823; Ürkmez, 2022; s. 53).

Kaymakamlar arasında en uzun süre görev yapan kişi 1880-1885 yılları arasında 5 yıl boyunca bu vazifeyi sürdüren Mustafa Ragıb Bey'dir. En kısa süre görev yapan kaymakam ise 6,5 aylık görev süresiyle Osman Paşa'dır. Bunların dışında birkaç istisna hariç kaymakamların büyük çoğunluğu 2 yıl süresince görev yapmıştır. Bu kadar kısa süre içerisinde görev değişikliği yapılmasının yasal mevzuat dışında elbette ki başka sebepleri vardı. Bu sebeplerin başında Adalar'da görev yapan kaymakamların bölgenin hassasiyetine uygun hareket etmeyişi gelmekteydi. Adalar kaymakamlığından ayrılış sebebini tespit edebildiğimiz 20 kaymakamdan 8'si terfi ettiği, 4'ü becayiş tâbi olduğu, 3'ü azledildiği, 1'i emekliye sevk edildiği, 1'i Adalar mutasarrıflığa çevrildiği için, 2'si Şehremaneti'nin talebi, 1'i Sultan'ın talebi üzerine Adalar kaymakamlığından ayrılmıştır.

Sicil dosyasına ulaşabildiğimiz 24 kaymakamdan 13'ü İstanbul doğumluydu. Bu sayı kaymakamların %55'ine karşılık gelmekteydi. İstanbul doğumlu olanların dışında Lefkoşe, Sayda, Dağıstan, Nevrokob, Rusçuk, Kafkasya, Bursa, Akkâ, Maraş, Midilli ve Kebanmadeni doğumlu olanlar vardı. Ancak bunların da büyük çoğunluğu babalarının memuriyeti nedeniyle taşrada dünyaya gelmiş süreç içerisinde eğitimlerini İstanbul'da tamamlayarak İstanbul ile ünsiyet kurmuş kimselerdi. Buradan yola çıkarak kaymakamların en azından bölgeyi coğrafi olarak yakından tanıyanlar arasından seçildiği ifade edilebilir.

Adalar'a tayin edilen kaymakamların bazılarının babaları mülkiye sınıfına mensup yüksek rütbeli kimselerdi. Örneğin 1886-1888 yılları arasında Adalar

kaymakamlığı yapan Salih Haşmet Bey'in babası Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa'ydı. 1915-1916 yıllarında Adalar kaymakamlığında bulunan Mehmed Ecvet Bey'in babası II. Abdülhamid'in özel doktoru Mustafa İsmet Paşa'ydı. Diğerlerinin baba meslekleri ise şöyleydi: Şehzadegan Daireleri Nazırı, Mutasarrıf, İstanbul İstinaf Mahkemesi Üyesi, Kaymakam, Veznedarbaşı Yardımcısı, Vilayet Matbaa Müdürü, İstanbul Senedat Odası Kâtibi, Arapça ve Farsça Muallimi, Maden-i Hümayun Meclis İdaresi Üyesi ve Gazhane Kömür Ambarı Müdürü. Bunların dışında 1880-1885 yıllarında Adalar kaymakamlığı yapan Mustafa Ragıp Bey'in babasının mesleğine dair bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Babası kilim tüccarı, mültezim, Çerkes Muhacirleri ümerasından olan birer kaymakam bulunmaktaydı. Bu durum nüfuzlu aile çocuklarının İstanbul'a oldukça yakın olan Adalar'a himaye ile tayin edildiklerini akla getirmekle birlikte belirli bir gelenek ve görgüye sahip bu ailelerin çocuklarının Adalar gibi hassas sayılacak bir muhite özellikle kaymakam seçilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Eski Sadrazamlardan Kâmil Paşa'nın oğlu olan Adalar Kaymakamı Haşmet Bey'in Mülkiye'yi birincilikle bitirmesi ve matematik derslerindeki başarısından dolayı sınıf arkadaşlarının kendisine "Arşimed" adını vermiş olması bu iddiayı güçlendirmektedir (Çankaya, 1969: s. 169-170). Bu seçkinlik Sultan II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi Meşrutiyet Dönemi'nde de devam etti. Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Adalar'a kaymakam olarak atanan ve 1909-1912 yıllarında görev yapan İsmail Canbulat Bey'in babası subaydı. Ardından gelen Abdurrahman Sami Bey, Bedirhani Sülalesinden Bedirhan Paşa'nın oğluydu. Mehmed Bahaeddin Bey, Bayrambeyzadelere mensuptu. 1915-1916'da görev yapan Mehmed Ecvet Bey ise yukarıda ifade edildiği gibi Sultan II. Abdülhamid'in özel doktoru Dr. Mustafa İsmet Paşa'nın oğluydu. İsmail Adil Bey ise Mutasarrıf Gazizade Mustafa Ziya Paşa'nın oğluydu.

Nitekim bu gelenek devam etmiş olacak ki Adalar kaymakamlardan bazılarının çocukları tanınmış kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bunlardan 1886-1888 yıllarında Adalar kaymakamlığında bulunan Salih Haşmet Bey'in Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın oğlu olduğu yukarıda ifade edilmişti. Haşmet Bey'in oğlu Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur ise Cumhuriyet Döneminde Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Yine

Adalar'ın tek mutasarrıfı olan Mehmed Emin Paşa'nın oğlu meşhur yazar, tarihçi ve edebiyatçı İbnülemin Mahmud Kemal İnal'dır (BOA, DH. SAİD. d, 172: s. 63).

Kaymakamların büyük bir kısmı yabancı dil bilmekteydi. Sicil kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla bunlardan 14'ü Fransızca okuryazar, anlar ya da aşına seviyededir. Yedi kaymakam Arapça, iki kaymakam Farsça, bir kaymakam İngilizce, bir kaymakam Rusça, bir kaymakam Bulgarca, dört kaymakam Rumca, bir kaymakam Çerkezce ve bir kaymakam ise Almanca bilmekteydi. 1912-1914 yıllarında görev yapan Abdurrahman Sami Bey, kayıtlara göre en çok dil bilen kaymakamdı. Abdurrahman Sami Bey Türkçe'nin dışında, Kürtçe, Fransızca, Farsça, Arapça ve İngilizce bilmekteydi. Bunun dışında bir kaymakam dört, sekiz kaymakam üç, altı kaymakam iki dil bilmekte olup altı kaymakam ise Türkçe dışında bir dil bilmemektedir. Adalar, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında diplomatik temsilcilerin, sair yabancıların uğrak yeri olmuştu. Bu sebeple buraya atanacak kaymakamların seçiminde yabancı dil yeterliliği belirleyici bir özellik olması gerekirken bunun belirleyici bir unsur olmadığı görülmektedir. Mesela 1895 İstanbul'daki Ermeni olaylarının Adalar'a yansıdığı ve 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin bölgeyi etkilediği bir dönemde göreve getirilmiş olan Halil Rüşdü Efendi, Türkçe dışında bir dil bilmiyordu. Sicil dosyasından anlaşıldığı kadarıyla sadece Bulgarcaya aşınaydı. Sonrasında göreve getirilen Mehmed Rüşdü Bey için de aynı durum geçerliydi. Ancak bunlara karşın 1898-1899 yıllarında görev yapan Ali Galib Müstademi Bey, iyi derecede Fransızca bilmesinin yanında İngilizce, Rumca ve Rusçaya aşınaydı.

Adalar'a kaymakam tayin edilirken daha ziyade bölgenin hassasiyetine uygun, iş bilir ve sorunların üstesinden gelecek kişilerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Yani kaymakam seçimlerinde tecrübe daha fazla önemsenmiştir. Nitekim bu durumu kaymakamların yaş ortalamasından da görebilmekteyiz. Adalar kaymakamlığına atanan 24 kaymakamın ortalama yaşı 42'dir. Adalar kaymakamlığında görev yapan en genç kaymakam 22 yaşında bu vazifeye getirilen Salih Haşmet Bey'di. En yaşlısı ise 74 yaşında Adalar mutasarrıflığına getirilen Mehmed Emin Paşa'ydı.

19. yüzyılın sonuna doğru Mekteb-i Mülkiye mezunlarının çoğalmasıyla birlikte taşrada görev yapan kaymakamların eğitim düzeyi yükseldi. Özellikle Sultan II.

Abdülhamid'in Mekteb-i Mülkiye'yi himayesi altına almasından sonra bu okulun derecesi yükseltilmiş ve okuldan mezun olanların kaymakam olarak istihdam edilmesine özen gösterilmiştir. Kaymakam atamalarıyla ilgili Bâbiâli'den arz edilen tezkirelere, atanacak olan kaymakamların sicil kayıtlarının eklenmesi Sultan II. Abdülhamid döneminde bir gelenek halini aldı. Sultan, atanacak olan kaymakamın Mülkiye mezunu olmasına ciddi şekilde dikkat ederdi. Başkâtip Tahsin Paşa, Sultan'ın Mülkiye mezunu olmayan kaymakamları çoğu zaman atamadığını ifade etmektedir (Tahsin Paşa, 1931, s. 36-37; Ürkmez, 2021: s. 171). Ancak Adalar kaymakamlığına yapılan atamalarda bu kaideye çok fazla dikkat edilmediği görülmektedir. Burada görev yapan 15 kaymakamdan 5'i Mülkiye mezunu olup 1'i ise Mülkiye'yi bitiremeden hastalandığı için bu okuldan ayrılmıştır. Diğer 9 kaymakamın 7'si rüştiye, 1'i sıbyan ve 1'i ise mekteb-i sultani düzeyindeki okullardan mezun olmuştur. II. Meşrutiyet Devri'nde görev yapan kaymakamların Mülkiye mezunu olmasına özen gösterilmiştir. Nitekim bu dönemde görev yapan sekiz kaymakamdan altısı Mülkiye, biri Harbiye'den mezundur. Sadece 1914-1915 yıllarında görev yapan Mehmed Bahaeddin Bey rüştiye mezunudur ki o da görev yaptığı sırada emekliye sevk edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid, Adalar kazasına kaymakam atanması sırasında sürece daima müdahil olmuştur. Taşradaki kazalara kaymakam ataması yapılırken bürokratik süreç çoğunlukla işletilmekteydi. Sultan daha ziyade adayın Mülkiye Mektebi mezunu olup olmadığına bakmaktaydı. Ancak Adalar kazasına kaymakam atanırken Sultan, adaylar içinden bir kaymakam seçmekteydi. Elbette ki Adalar'a kaymakam atanırken, görev sahasında olması münasebetiyle, sürece Şehremaneti de müdahalede bulunmaktaydı. Hatta bu müdahale aşağıdaki bir örnekte olduğu gibi Sultan ile Şehremaneti'nin arasında gerginliğe sebep olabilmekteydi.

Sultan II. Abdülhamid 6 Eylül 1897 tarihli iradesiyle Adalar kaymakamlığına Mehmed Rüşdü Bey'i tayin etmişti (BOA, BEO, 1058/79309; BOA, BEO, 1058/79308.). Ancak Şehremaneti, kendisinden görüş alınmadan "şunun bunun tavsiyesi ve tesiriyle görev sahasındaki Adalar'a kaymakam tayin edilmesine" itiraz etmişti (BOA, Y. A. HUS, 377/75). İtiraza rağmen Mehmed Rüşdü Bey, Şehremaneti'nin izni ve onayını almadan Adalar'daki görevine başladı. Şehremini bunun üzerine kaymakamı tanımama kararı

aldı. Yazışmalarda kaymakamı muhatap almadı, kaymakamlıktan gelen hiçbir resmi yazıyı kabul etmedi (BOA, BEO, 1059/79395). Şehremini, Adalar gibi önemli bir yere tecrübesi ve yeteri düzeyde donanımı olmayan Rüşdü Bey'in tayin edilmesini uygun bulmamıştı. Onun yerine liyakat sahibi Pilimar Kaymakamı Tevfik Bey'in tayinini talep etti. Hatta Bâbiâli'ye bunun dışında bir kaymakamın tayinini kabul etmeyeceğini açıkça beyan etti (BOA, BEO, 1004/75267).

Rüşdü Bey'in tayininin üzerinden 6 ay geçmesine rağmen Şehremaneti hâlâ Rüşdü Bey'den gelen yazışmaları açmayarak Adalar'a iade etmekteydi. Kaymakamlıkla bir yazışma yapılması icap ettiğinde tek muhatap Adalar Mal Müdürüydü. Sadrazam Rifat Paşa durumu Sultan II. Abdülhamid'e ileterek bu usulün sürdürülebilir bir yapıda olmadığını ifade etti (BOA, Y. A. HUS, 382/59). İşin ilginç Rüşdü Bey'i Adalar Belediyesi görevlileri de tanımamaktaydı. Sultan Abdülhamid'in doğum günü töreninde sadece Belediye meclisi üyelerinden biri ile mühendis ve sandık kâtibinden başka kimse kaymakamı ziyaret etmemişti (BOA, Y. A. HUS, 380/103). Sadrazam, bu muameleyle Sadaretin haysiyetinin lekelenişini düşünüyordu. Sadrazam, soruna çözüm olması maksadıyla, Adalar, Gebze, Kartal ve Beykoz kaymakamlıklarının emanetten ayrılarak doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmasını Sultan II. Abdülhamid'e önerdi ve Sultan'dan konuya bir an önce müdahale etmesini talep etti (BOA, Y. A. HUS, 379-99). Sadrazam'ın ilk önerisi kabul edilmedi. Sultan, konuya müdahil olmuşsa da Adalar Kaymakamı Rüşdü Bey ile Şehremaneti arasındaki gerginlik devam etti. Sultan, belki de kaymakamın yanında olduğunu göstermek için vazifesini güzel yaptığı gerekçesiyle ona 26 Mayıs 1898'de 3. Dereceden Osmanlı Nişanı verdi (BOA, İ. TAL, 141/30). Ancak Rüşdü Bey baskıya, huzursuzluğa daha fazla dayanamayarak başka bir yere tayinini talep etti. Bâbiâli bu talep üzerine Rüşdü Bey'i göreve geldikten yaklaşık 13 ay sonra Biga kaymakamlığına tayin etti. Netice itibariyle bu yetki mücadelesinde üstün gelen taraf Şehremaneti oldu.

Rüşdü Bey'den sonra Şehremaneti tarafından işaret edilen Tevfik Bey kaymakamlığa getirilmedi, onun yerine Ali Galib Bey kaymakam olarak atandı. Bâbiâli yaşanan yetki mücadelesinde belki de bu şekilde bir denge sağlamıştı. Ancak Şehremaneti bu hususta ısrarcı olmuş olmalı ki Ali Galib Bey'den sonra Adalar

kaymakamlığına Pilimar kazası kaymakamı Tevfik Bey tayin edildi. Şehremini'nin işaret ettiği Tevfik Bey 6 Ağustos 1899'da Adalar kaymakamlığına atandı. Aslında Mehmed Tevfik Bey üçüncü sınıf intihablı kaymakamdı oysa Adalar kaymakamlığı birinci sınıftı. Buna rağmen Tevfik Bey'in daha önce çalıştığı kaymakamlıkların birinci sınıf olmasından dolayı bu kural dikkate alınmadı ve Tevfik Bey'in ataması onaylandı (BOA, İ. DH, 1366/52). Göreve getirilişinden iki yıl sonra Sultan II. Abdülhamid, Tevfik Bey'den rahatsızlık duymuş olacak ki 29 Eylül 1901 tarihli hususi iradesi ile Adalar kaymakamı Tevfik Bey'in Anadolu'daki kaza kaymakamlıklarından birine nakledilmesini ve memuriyet mahalline hemen gönderilmesi emretti (BOA, İ. DH, 1387/44). Bu emir üzerine Tevfik Bey, İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve 4 Ekim 1901'de Malazgird kazasına kaymakam olarak tayin edilmiştir (BOA, İ. DH, 1388-18; BOA, DH. MKT, 2537/110).

4. KAYMAKAMLARDAN BEKLENENLER

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında Adalar'daki önemli sorunlar Bâbiâli ve Yıldız Sarayı nezdinde şunlardı: 1890'lı yıllarda artış gösteren Ermeni olaylarının Adalar'a yansması tehlikesi, Ada sakinlerinin çoğunluğunun Rum olması nedeniyle 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin Adalar'ı olumsuz etkilemesi, Adalar'da yabancıların ikameti, Adalar'ın ziyaretçi sayısının artması, muhalif birtakım cemiyetlerin gizli toplantı yapmak için Adalar'ı kullanmaları, kumarhanelerin çoğalması ve Müslümanlar arasında İslam'a uygun olmayan yaşantı. Adalar, bu dönemde insanlara Payitaht'ın yanı başında denetimden uzak, izole bir hayat sunuyordu. Bu ise Bâbiâli'yi endişelendiren bir durumdu.

İşte Adalar'a atanan kaymakamlardan bu sorunlarla baş etmeleri bekleniyordu. Kaymakamlar da bu gibi hassas dönemlerde gerekli tedbirleri almak için çaba sarf etmekteydiler. Ermeni olaylarının artış gösterdiği 1895 yılı ve sonrasında Adalar'da emniyet tedbirleri artırılmıştı. Daha önceden asayişi sağlamak üzere Ada'ya gönderilen bahriye sanayi askerlerinin Ada'dan alınacağını haber alan Adalar Kaymakamı Halil Rüşdü Bey, güvenliğe halel gelmemesi için bu askerlerin bir müddet daha Ada'da kalmasını talep etti. Kaymakam Büyükkada'da bir hayli Ermeni ailesi olduğu için

Ada'daki kolluk kuvveti sayısını azaltmanın uygun olmayacağını düşünüyordu (BOA, Y. PRK. ŞH, 7/71).

Adalar'daki ziyaretçi sayısının 19. yüzyılın sonlarına doğru artış göstermesi İstanbul'da endişeleri artırmıştı. Adalar'ın İstanbul'dan izole bir şekilde ama İstanbul'un yanı başında ayrıcalıklı ve denetlemesi güç bir mecra haline gelmişti. Endişeyi bertaraf etmek için ilk aşamada yaz mevsiminde Adalar'da iki hafiye memuru istihdam edildi (BOA, DH. MKT, 2097/114; BOA, BEO, 1140/85475). Ardından 1898 yılında İstanbul Jandarma Komutanlığı tarafından bölgedeki güvenliğin tesisi için Adalar'a üç çift küreğe sahip bir devriye sandalı tayin edildi (BOA, DH. MKT, 2113/82).

Yukarıda da ifade edildiği üzere Adalar kaymakamlarının karşı karşıya kaldığı diğer bir sorun belki de en önemlisi Adalar'daki yabancıları. Büyükada'da bazı misafirhaneler ile yabancıların ikamet ettiği köşk ve hanelerin önüne pazar günleri yabancı bayrakları çekilmekteydi. Durumdan haberdar olan Bâbiâli, bu gibi yerlerde yabancı bayrağı çekilmesinin usul ve kural açısından uygun olmadığı bildirmiş ve kaymakamlardan konuyla ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını talep etmişti. Ancak kaymakamlar bu gibi durumlara müdahalede bulunduğu zaman bazı yabancılar bu emre muhalefet ederek köşk ve hanelerinin önüne bayrak asmaya devam ettiler. Kaymakamın gücünü aşan bu durum üzerine Bâbiâli devreye girerek, ilgililerin uyarılması için Sefaretler ile iletişime geçti (BOA, Y. PRK. ŞH, 2/7).

Kaymakamlar kimi zaman Ada'daki yabancıların uygulamalarına karşı kayıtsız kalabilmekteydiler. 14 Temmuz'un Fransız Ulusal Bayramı olması münasebetiyle 1889 yılında Büyükada'nın iskele başında bulunan bando takımı Fransız ulusal marşı olan "La Marseillaise"ı çalmış, Ada ahalisinden bir kısım Rum da bu bando takımına alkışla eşlik etmişti. Bu sırada Adalar Kaymakamı Muharrem Bey, *yaşananlara kayıtsız kaldığı ve kendi zevk ve safasıyla meşgul olduğu* gerekçesiyle şikâyet edilmişti. Durumdan haberdar olan Sultan II. Abdülhamid, birçok devlet tarafından çalınması yasak edilen Fransız ulusal marşının *İstanbul'un bir mahallesi demek olan* Büyükada'da Rumlar tarafından çaldırılıp alkışlanmasına karşın kaymakamın bundan haberdar olmamasına çok hiddetlenmişti. Bâbiâli'ye bundan böyle bu gibi *münasebetsiz ahval vukua getirilmemesi hususuna dikkat ve itina olunması için gerekenlere emir ve tenbihat*

yapılmasını emretti. Emir üzerine Şehremini, Sultan'a aynı gün verdiği cevapta Adalar Kaymakamı'nın güçlü bir şekilde uyarılacağını bildirdi (BOA, Y. PRK. ŞH, 3/30).

Lakin Osmanlı Devleti'nin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi alandaki zayıf ve hassas vaziyeti bu gibi kuralların standart bir şekilde uygulanmasını güçleştirmekteydi. Benzer durumlarda kaymakamlardan, bahsi geçen konuda yabancılarla yaşanacak olası bir krizi iyi idare etmeleri bekleniyordu. Ancak bu her zaman mümkün olmadı. 1893 yılında Adalar Kaymakamı Mahmud Celeleddin Bey açısından oldukça onur kırıcı bir olay yaşandı. 14 Temmuz'un Fransızların Ulusal Bayramı olması nedeniyle Büyükkada'da ikamet eden iki Fransız, evlerinin önüne Fransız bayrağı çekmişti. Kaymakam Mahmud Celeleddin Bey, daha önceki kurala atfen bu evlere kolluk kuvveti göndermek suretiyle zor kullanarak bayrakları buldukları yerden indirtti. Bunun üzerine konudan haberdar olan Fransa Sefiri Tercümanı, Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna çıkarak Sefir'in bu durumdan dolayı üzüntüsünü Sultan'a ilettili. Hadisenin siyasi bir mahiyet almasından endişe eden Sultan, Bâbiâli'ye Kaymakam'ın azarlanması talimatını verdi. Ayrıca Kaymakam'a, Ada'da sakin Fransa Sefiri'nden randevu talep ederek Sefir'in huzuruna çıkması ve yaşananlardan dolayı Sefir'den özür dilemesi emredildi. Bu özür işi o kadar önemsenmişti ki Kaymakam, Sefir'in huzuruna tam vaktinde siyah setre, pantolon ve eldivenle çıkması hususunda uyarılmıştı (BOA, BEO, 238/17808; BOA, BEO, 238/17809). Sultan Abdülhamid, yaşanan hadisenin iki devlet arasında mevcut olan iyi ilişkileri baltalayacağından endişe etmekteydi (BOA, İ. HUS, 14/1). Bâbiâli birçok yerde Osmanlı memurlarının ilgili günde Fransızları tebrik ettiği halde Büyükkada'da nasıl böyle bir hadisenin yaşandığını şaşkınlıkla karşılamıştı (BOA, BEO, 238/17808). Oysa buradaki sorun tebrikten ziyade hanelerin önüne yabancı bayrağı çekilmesiydi. Kısacası Kaymakam doğru olanı yaptığı halde siyasî konjonktürden dolayı kabahatli ilan edilmişti.

Kaymakamlar, Adalar'da olup biteni Bâbiâli'ye ve Yıldız Sarayı'na rapor etmek zorundaydılar. Kaymakam Mahmed Rüşdü, Zabtiye Nezaretine 5 Eylül 1898 tarihinde gönderdiği tahriratta, Adalara gününbirlik kimlerin gelip ne yaptığını ve ne zaman Adalar'dan ayrıldığını rapor etmişti (BOA, Y. PRK. ZB, 21/70). Yine Kaymakam İbrahim

Selahaddin Bey tarafından Malumat gazetesi sahibi Tahir Bey'in Heybeliada'da bir otel açtığı ve pazar günleri ile bazı geceler burada oyun ve balolar düzenlendiği rapor edilmişti. Sultan Abdülhamid gelen bu bilgi üzerine hususi iradeyle izin alınmadan yapılan bu etkinliklere müdahale edilmesini emretmişti (BOA, İ. HUS, 107/43). Mehmed Tevfik Bey, 1899 yılında Adalar civarında yapılan vapur yarışları sırasında süreci hassas bir şekilde yürütmek zorundaydı. Bu yarışa 6 sefaretin maiyet vapuru katılmıştı. Rusya, İngiltere ve Fransa sefirleri Yat Kulübü tarafından Adalar'da kendilerine tahsis edilen yerde dinlenmişler kaymakam da onlara eşlik etmişti. Bu sırada İran ve Yunanistan sefirleri de Adalar'daki otellerde konaklamaktaydı. Bunların dışında çok sayıda devlet adamı Adalar'a gelmişti. Kaymakam süreci hassasiyetle yönetmekle birlikte bütün olan biteni İstanbul'a rapor etmekten de sorumluydu (BOA, Y. PRK. ŞH, 11/6).

Kaymakamlar Adalar'da ikamet eden cemaatlere karşı eşit mesafede ve dengeli bir siyaset yürütmek zorundaydılar. Buna dikkat etmeyen kaymakamlar yöre halkı ile sorun yaşayabilmekteydiler. Sultan Abdülhamid'in tahta çıkış yıl dönümlerinde İstanbul'daki bazı kiliselerde Sultan için dua töreni yapılması bir gelenektir. 1907 yılında Büyükkada'da Ortodoksların Hristos Manastırı ile Katolik Kilisesi'nde ayin düzenlemişti. Hristos Manastırı'ndaki ayin kalabalık olup Kadıköy Metropoliti tarafından yönetilmekteydi. Katolik Kilisesi'ndeki ayine ise beş kişi katılmıştı. Kaymakam tören için Ortodoksların değil de Katoliklerin Kilisesi'ni tercih edince Kadıköy Metropoliti ayini yarıda keserek duanın devamı için papazlardan birini görevlendirmişti. Kilise cemaatini rahatsız eden bu durum şikâyet konusu olmuştu (BOA, Y. PRK. TKM, 50/33).

Kaymakamların bu hususlar dışında diğer önemli bir vazifesi de vergilerin zamanında ve tam olarak toplanıp merkeze göndermesi çalışmalarına destek olmaktı. Ayrıca Darülaceze vs. aidatları da bu kapsamdaydı. Vergilerin toplanması çalışmalarına destek olmayan bu konuda gevşek davrananlar uyarılmakta, zamanında tam olarak toplananlar ise ödüllendirilmekteydi. Mesela İbrahim Selahaddin Bey, Darülaceze aidatını zamanında göndermemesinden dolayı yetkililerce uyarılmıştı (BOA, DH. MKT, 727/73).

5. KAYMAKAMLARIN ÜSTESİNDEN GELMEK ZORUNDA OLDUĞU HUSUSLAR

Adalar kaymakamların yaşadıkları sorunların başında maaşların yetersizliği gelmekteydi. 1885-1897 yılları 2.500 kuruş alan Adalar kaymakamlarının maaşları 1897 yılında yapılan bir düzenleme ile 2.250 kuruşa düşürüldü. Aynı dönemde bir kıyye (yaklaşık bir kg) ekmek 1 kuruşturdu (BOA, İ. ŞE, 5/2). Buna göre 2.250 kuruş aylık ile 2.250 kıyye ekmek alınabilmekteydi. 1899 yılında Adalar kaymakamı olan Galib Bey 2.250 kuruş maaşla geçinmekte güçlük çektiği yönünde şikâyetinde bulununca konu Şehremaneti'nin gündemine gelmişti. Gerçekten de bu ücret kaymakamların haysiyetlerini korumaya yeterli değildi. Geçinmek için dahi yeterli olmayan bu maaşla kaymakamlar aynı zamanda kira ücreti de ödemekteydi. Adalar'da en düşük kira bedeli 5 lira civarındaydı ki bu miktar kaymakam maaşının dörtte birine karşılık gelmekteydi. Bu sebeple Şehremaneti, Galib Bey'e özel bir muamele yapılarak ödül mahiyetinde aylık 5 lira hane kirası tahsis edilmesini talep etti (BOA, Y. MTV, 187/66).

Adalar'da yaşanan hareketliliğin 1900'lü yıllarda artmasıyla birlikte kaymakamlar sık sık İstanbul'a yani Şehremaneti'ne gitmek zorunda kaldılar. Böyle durumlar için kaymakamlara harcırah verilmesi talep edilmişse de talep uygun görülmemişti (BOA, DH. MKT, 1048/12). Ancak Adalar'ın öneminin artmasından dolayı buraya atanan kaymakamların maaşları 1901'den sonra 3.500 kuruşa yükseltilmiş ardından 3.000 kuruşa düşürülmüştür. Adaların mutasarrıflık olduğu 1907-1908 yılları arasında ise mutasarrıfın maaşı 5.500 kuruşturdu. Vekâleten kaymakamlıkta bulunanların maaşları asaleten görev yapanlara göre hayli düşüktü. Ağustos 1908 ila Ağustos 1909 tarihleri arasında Emanet Sicil Kalemi Mümeyyizliği'nden Adalar kaymakamlığına vekâleten getirilen Rauf Bey'in maaşı 600 kuruşturdu. Bu miktar Adalar'da görev yapmak için oldukça yetersizdi. Ayrıca Adalar'da genellikle varlıklı kişiler bulunduğu ve fiyatların İstanbul'a nazaran yüksek olması bu maaşı daha da yetersiz hale getirmekteydi. Rauf Bey, göreve vekâleten getirildiği için Büyükkada'daki bir otelde konaklamaktaydı, bu durum kaymakam vekilinin geçimini oldukça zorlaştırmaktaydı. Devletin vakarını temsil eden bir kişinin zor duruma düşmemesi için maaşına zam yapıldı (BOA, ŞD, 2775/44; BOA, BEO, 3435/257614; BOA, DH. MKT, 2667/60).

İlgili dönemde Adalar'ın karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan bir diğeri de kumardı. İstanbul'da sur dâhilinde kumar yasaklandığı için burada kumar oynayamayanlar süreç içerisinde alışkanlıklarını Büyükkada'ya taşıdılar. Zamanla Ada'da hususi hanelerde gizlice kumar oynatılmaya başlandı. Hane sahipleri saygın ve nüfuzlu kimseler oldukları için memur ve kolluk kuvvetleri bunlara karşı gereken müdahalede bulunamamaktaydı. Cuma günleri gezinti için İstanbul'dan Adalar'a gelen bazı kişiler Çakumi Otel'inde kumar oynamaktaydı. Kumar oynayanların çoğunluğu yabancı seçkin kimseler olduklarından bu kişilere müdahalede edilemiyordu (BOA, Y. A. HUS, 334/63). Nitekim 1903-1908 yılları arasında sadarete bulunan Avlonyalı Ferid Paşa, Adalar'da çok fazla kumar oyunu oynandığı için burayı aynı dönemde Avrupa'nın kumar merkezi olan "Monte Carlo"ya benzetmekteydi (BOA, DH. MKT, 1187/23). Kaymakamların bu sorunlarla da baş etmesi gerekiyordu.

Kaymakamların uğraştıkları bir diğere mesele Adalar'da "kamu ahlakı"na aykırı durumlarıdır. Büyükkada'da ikamet eden Âdem Bey'in 1892 Ekim'inde bir gece balosu tertip ettiği Yıldız Sarayı'na bildirilince durumdan haberdar olan Sultan II. Abdülhamid, mübarek ve mukaddes bir gecede balo tertibinin İslamiyet'e ve şer-i şerife aykırı olacağını bildirmiş ve balonun engellenmesi için Adalar kaymakamlığına talimat verilmesini emretmişti (BOA, BEO, 81/6042). Yine yüzyılın başında Büyükkada'da bir yabancı tarafından kulüp açılmıştı. Bu kulübe yabancıların dışında, Osmanlı tebaasından ve memurlarından dahi bazıları gidip gelmekteydi ve burada toplantılar yapılmaktaydı. Müslüman kadınlardan bazılarının tesettüre uymadığı ve mehtaplı gecelerde "açık saçık" gezmekte oldukları Sadaret tarafından haber alınmıştı. Sadaret ve Yıldız Sarayı bu toplantılara şüphe ile baktığı gibi "kamu ahlâkı"na aykırı durumların bir an önce önünün alınması için gerekli tedbirleri almaktaydılar. Kadınların bu şekilde gezmeleri İslam dinine aykırı bulunduğu ve olumsuz örnek teşkil edeceğini düşünen Sadrazam Ferid Paşa, kadınların dini adaba ve tesettüre uygun hareket etmeleri, Osmanlı tebaasının bu kulübe gidip gelmelerinin sınırlandırılması, memurların kulübe gidip gelmelerinin yasaklanması için 28 Temmuz 1907'de Dâhiliye Nezaret'i'ne talimat verdi. Tabii konuyla ilgili alınacak tedbirlerin uygulanmasında en büyük sorumluluk Adalar kaymakamlarına düşmekteydi (BOA, DH. MKT, 1187/23). Netice itibarıyla

Sadrazam'dan gelen bu emir üzerine Adalar'da kurulan kulüp civarına yeteri sayıda memur yerleştirildi. Bu kişiler gereken yasaklamaları denetleme ve kadınların erkekler ile birlikte arabalarda gece gezinti yapmalarını engellenmek için çeşitli tedbirler aldı. Ancak Sadrazam bu tedbirleri yeterli görmemişti (BOA, DH. MKT, 1187/23).

SONUÇ

Sultan II. Abdülhamid'in nazarında İstanbul'un bir mahallesi addedilen Adalar kazasına kaymakam atanması sırasında Sultan, sürece daima müdahil olmuştur. Taşradaki kazalara kaymakam ataması yapılırken bürokratik süreç çoğunlukla işletilmekteydi. Sultan, daha ziyade adayın Mülkiye Mektebi mezunu olup olmadığına bakmaktaydı. Ancak Adalar kazasına kaymakam atanırken Sultan, birkaç aday içinden bir kaymakam seçmekteydi. Elbette ki Adalar'a kaymakam atanırken görev sahasında olması münasebetiyle, sürece Şehremaneti de müdahalede bulunmaktaydı. Bu müdahale kimi zaman Bâbîâli ile Şehremaneti'nin arasında gerginliğe sebep olabilmekteydi. Nitekim kaymakamlardan ikisi Şehremaneti'nin rıza göstermemesi nedeniyle başka bir yere tayin edilmişti. Bununla birlikte Sultan'ın talebi üzerine görevden el çektirilen kaymakamlar da bulunmaktaydı. Adalar'a tayin edilen kaymakamların çoğunluğunun eğitim düzeyi yüksek değildi. Buna karşın Adalar kazasının 1. sınıf bir kaza olması nedeniyle buraya atanan kaymakamın 1. sınıf kaymakam olabilmesi için belirli bir tecrübeye sahip olması gerekiyordu. Bu durum daha önce başka devlet görevlerinde ve kaymakamlıklarda bulunmakla mümkün olduğu için burada görev yapan kaymakamlar tabii olarak tecrübe sahibi kimselerdi. Ayrıca kaymakamların büyük bir kısmının babası İstanbul'da belirli bir nüfuza sahip kişilerdi. Kaymakamların doğum yerleri incelendiğinde büyük bir kısmının doğum yerinin İstanbul olduğu göze çarpmaktaydı. Buradan yola çıkarak hem Bâbîâli'nin hem de Sultan II. Abdülhamid'in Adalar'a kaymakam seçerken belirli bir gelenek ve terbiyeden gelen İstanbul'u da yakından tanıyan kişileri tercih ettiği görülmektedir. Bu durum Sultan'ın tahtan indirilmesi sonrasında da devam etmiştir. Meşrutiyet İdaresi'nde Adalar'a atanan kaymakamların neredeyse tamamı seçkin ailelere mensuptur. Adalar kazası İstanbul'un diğer kazalarına nispeten denetimden daha uzak

bir konumdaydı. Bu sebeple buraya atanacak olan kaymakamlar, Sultan'a sadakat içinde olup bölgedeki "uygunsuz" hareketlere karşı tedbir alabilecek kişiler arasından seçildi. Bu durum II. Meşrutiyet'in ilanından sonra artık Sultan'a değil mevcut hükûmete sadık kişilerin göreve getirilmesi usulü şeklinde devam etti.

20. yüzyılın başlarında Adalar'daki hareketliliğin artması, kumarhane ve eğlence mekânlarının devreye girmesi Adalar'ın denetlenmesini güçleştirmeye ve güvenlik zafiyetinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermişti. Bu sebeple Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın önerisi ve Sultan II. Abdülhamid'in emri üzerine Adalar kazası 1907 yılında kazadan livaya tahvil edilmişti. Bu sayede Adalar'da daha fazla görevli ve kolluk kuvveti bulundurulacak güvenlik böylece sağlanmış olacaktı. Ancak bu değişiklik çok uzun ömürlü olmadı. Meşrutiyet'in 1908 yılında yeniden ilanı ile birlikte "muhalif kesimi denetim altına almak" için yapılan bu değişiklik sonlandırıldı. Adalar 1908 yılında tekrar kazaya dönüştürüldü. Buradaki güvenlik tedbirlerine tepki olmuş olacak ki bu değişiklikten kısa bir süre sonra Adalar'daki kaza statüsünün sonlandırılması gündeme gelmişse de Adalar'ın önemine binaen bu düşünce uygulamaya konulmamıştır. Ekte 1878 yılından itibaren Adalar kaymakamlığında bulunan kaymakamların görev yaptıkları yıllar ve isimleri Sultan II. Abdülhamid'in iradelerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Umulur ki konu ile ilgili bir takım yanlış bilgiler bu çalışma ile tashih edilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 81/6042; BEO, 238/17808; BEO, 238/17809; BEO, 1004/75267; BEO, 1058/79308; BEO, 1058/79309; BEO, 1059/79395; BEO, 3310/248202; BEO, 3374/253044; BEO, 3435/257614; BEO, 3547/265990.

BOA, Cevdet Belediye (C. BLD), 141/7012.

BOA, Dâhiliye İdare Kalemi Evrakı (DH. İD), 124/58.

BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (DH. MKT), 727/73; DH. MKT, 1048/12; DH. MKT, 1187/23; DH. MKT, 2537/110; DH. MKT, 2667/60.

BOA, Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD. d), 172; DH. SAİD. d, 2; DH. SAİD. d, 3; DH. SAİD. d, 4; DH. SAİD. d, 6; DH. SAİD. d, 18; DH. SAİD. d, 26; DH. SAİD. d, 42; DH. SAİD. d, 68; DH. SAİD. d, 80; DH. SAİD. d, 172; DH. SAİD. d, 180.

BOA, İrade Askerî (İ. AS), 83/3.

BOA, İrade Dâhiliye (İ. DH), 549/38219; İ. DH, 632/43908; İ. DH, 966/76399; İ. DH, 1329/43; İ. DH, 1366/52; İ. DH, 1387/44; İ. DH, 1388/18; İ. DH, 1389/14; İ. DH, 1419/32; İ. DH, 1457/19.

BOA, İrade Dosya Usulü (İ. DUİT), 56/36.

BOA, İrade Hususî (İ. HUS), 14/1; İ. HUS, 67/109; İ. HUS, 107/43.

BOA, İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS), 36/1479.

BOA, İrade Şehremaneti (İ. ŞE), 5/2.

BOA, İrade Taltif (İ. TAL), 141/30.

BOA, Maliye Nezareti Varidat Temettuat Defterleri (ML. VRD. TMT. d), 4032.

BOA, Meclis-i Vükela Evrakı (MV), 119/64.

BOA, Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL), 865/72.

BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2775/44; ŞD, 2778/9

BOA, Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (Y. A. HUS), 334/63; Y. A. HUS, 377/75; Y. A. HUS, 379-99; Y. A. HUS, 380/103; Y. A. HUS, 382/59.

BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV), 187/66.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti (Y. PRK. ŞH), 2/7; Y. PRK. ŞH, 3/30; Y. PRK. ŞH, 7/71.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti (Y. PRK. ZB), 21/70.

Resmi Yayınlar

Düstur. (1289). I. Tertip, C. II, Dersaadet.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye 1322. (1320). 60. sene, Dersaadet.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye 1323. (1321). 61. sene, Dersaadet.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye 1324. (1322). 62. sene, Dersaadet.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Çankaya, A. (1969). Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler. c. III, Ankara: Mars Matbaası.

Erkek, M. S (2023). İsmail Hakkı Canbulat (1880-1926). Atatürk Ansiklopedisi. 04/07/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ismail-hakki-canbulat-1880-1926/?pdf=3578> adresinden erişilmiştir.

Güneş, M. (2014). Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık (1842-1871). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Güneş, M. (2015). Osmanlı Döneminde İstanbul'da Vilayet İdaresinin Teşekkülü. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 37, 181-199.

Gür, İ. (1995). Adalar Mahkemesi 7 Nolu Şer'îye Siciline Göre Adalar'da Hayat. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Halaçoğlu, Y. (1998). XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ortaylı, İ. (2011). Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Schlumberger, G. (1937). İstanbul Adaları. Çeviren: Naci Yüngün, İstanbul: İstanbul-Eminönü Halkevi Yayınları.

Seyitdanlıoğlu, M. (2010). Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tahsin Paşa. (1931). Abdülhamit Yıldız Hatıraları. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Torun, F. S. (2012). Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876). Karadeniz Araştırmaları, 32, 81-97.

Ürkmez N. (2016). Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Kaza Yönetimi (Belen Örneği). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(42), 815-830.

Ürkmez, N. (2021). Kazayı Yönetmek: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Çerkeş Kazası ve Mülkî Yöneticileri. Çerkeş Araştırmaları I, Editör: Ahmet Özcan, Ankara: Gece Kitaplığı.

Ürkmez, N. (2022). İskeleden Liman Şehrine İskenderun (1593-1918) II. Erzurum: Deniz Ticaret Odası Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Adalar Kaymakamlığı Görev Yapmış Kaymakamlarımız. Erişim tarihi: 10 Temmuz 2023, <http://www.adalar.gov.tr/adalar-ilmemizde-gorev-yapmis-kaymakamlar>

Ek: 1873-1923 Yılları Arasında Adalar'da Görev Yapan Mülkî Amirler

Adı	Göreve Geliş Tarihi	Görevden Ayrılış Tarihi	Ayrılma sebebi.
Osman Zühdü Efendi	14 Ekim 1873	12 Eylül 1874	
Hüseyin Şakir	1875	?	
Balak Bey	1878	1879	(Aynı zamanda belediye başkanı)
Mustafa Ragıp Bey	17 Mayıs 1880	20 Ekim 1885	Tevfik Bey ile becayiş yapmıştır.
Hasan Tevfik Bey	20 Ekim 1885	18 Kasım 1886	Azledilme
Salih Haşmet Bey	1 Aralık 1886	13 Aralık 1888	Terfi suretiyle Gelibolu mutasarrıflığına tayin edilmiştir.
Hasan Muharrem Bey	16 Aralık 1888	21 Ekim 1891	Belediye idaresi ile yaşanan uyuşmazlıktan dolayı Cısr-i Mustafa Paşa kaymakamlığına becayiş yoluyla tayin edilmiştir.
Mahmud Celaleddin Bey	21 Ekim 1891	22 Mayıs 1894	Şehremaneti'nin talebi üzerine becayiş usulüyle Kilis kaymakamlığına tayin edilmiştir.
Osman Paşa	22 Mayıs 1894	10 Aralık 1895	Terfi suretiyle İpek mutasarrıflığına tayin edilmiştir.

Halil Rüşdü Efendi	16 Aralık 1895	6 Eylül 1897	Görevinden azledilmiştir.
Mehmed Rüşdü Bey	24 Aralık 1897	26 Ekim 1898	Şehremaneti ile yaşadığı sorunlardan dolayı kendi talebiyle Söğüt kaymakamlığına tayin edilmiştir.
Ali Galib Müstademi Bey	26 Ekim 1898	13 Temmuz 1899	Terfi suretiyle Süleymaniye mutasarrıflığına tayin edilmiştir.
Mehmed Tefvik Bey	6 Ağustos 1899	4 Ekim 1901	Sultan II. Abdülhamid'in Anadolu'da bir kazaya kaymakam tayin edilsin emri üzerine Malazgirt kaymakamlığına tayin edilmiştir.
İbrahim Selahaddin Bey	23 Ekim 1901	14 Mart 1904	Terfi suretiyle Şebinkarahisar mutasarrıflığına tayin edilmiştir.
Mehmed Necib Bey (vekâleten)	16 Mart 1904	1 Nisan 1906	
Abdullah Sabri Efendi	14 Mart 1906	7 Ağustos 1907	Adalar mutasarrıflığına çevrilince görevi sonlanmış ancak kısa bir süre sonra terfi suretiyle Elbasan mutasarrıflığına tayin edilmiştir.
Mehmed Emin Paşa (Mutasarrıf)	7 Ağustos 1907	18 Ağustos 1908	Meşrutiyet'in ilanıyla memuriyet hayatı son bulmuştur.
Mehmed Rauf Bey (vekâleten)	8 Eylül 1908	29 Ağustos 1909	
İsmail Canbulat Bey	26 Ağustos 1909	4 Mayıs 1912	Meşrutiyet Devri'nde Meclis-i Mebusan'a İzmit mebusu olarak girdiği için vazifesinden ayrılmıştır.
Abdurrahman Sami Bey	4 Mayıs 1912	2 Nisan 1914	Hudeyde sancağına terfi suretiyle mutasarrıf olarak tayin edilmiştir.
Mehmed Bahaeddin Bey	2 Nisan 1914	31 Mayıs 1915	Kanun gereğince emekliye sevk edilmiştir.
Mehmed Ecved Bey	31 Mayıs 1915	14 Şubat 1916	İstanbul vilayeti mektupçuluğuna getirilmiştir.
İsmail Adil Bey	14 Şubat 1916	8 Ağustos 1918	Bayezid sancağına terfi suretiyle mutasarrıf olarak tayin edilmiştir.
Ali Rıza Bey	8 Ağustos 1918	27 Şubat 1919	Becayış yoluyla Çeşme kaymakamlığına tayin edildi.
Yorgi Metoli Efendi	27 Şubat 1919	13 Aralık 1919	Görevinden azledildi.
Mehmed Tahir Efendi	13 Aralık 1919	28 Haziran 1923	Becayış yoluyla Kağızman kaymakamlığına tayin edildi.

